

ISTORIJSKI IMPERATIV KAO SPOJ KULTURE I TURIZMA

Druga studija slučaja: Brankovina

*BRANKOVINA je sinonim za hrabrost,
buntovnost i mudrost našeg naroda.*

Brankovina se nalazi desetak kilometara, ili sat i po hoda, kako je zabeležio prota Mateja Nenadović u svojim *Memoarima*, severno od Valjeva, na putu ka Šapcu i Novom Sadu. Mali je broj i većih mesta koja su ostavila tako snažan pečat u srpskoj istoriji i kulturi kao ovo prelepo i živopisno valjevsko selo, koje je zbog svog istorijskog značaja i kulturnih dobara u njemu, proglašeno za znamenito mesto. Brankovina obiluje i prirodnim lepotama, ali joj pun značaj daje istorija.

Iz svojih grudi Brankovina je iznedrila niz veoma značajnih ličnosti iz porodice Nenadović: knezove, vojvode, diplomate i pisce. Pre svih, tom slavnom panteonu pripada knez Aleksa, najpoznatija žrtva seče knezova 1804. godine, koji je svojim delovanjem u velikoj meri pripremio teren za Prvi srpski ustanak. Ono što je Aleksa započeo, s uspehom su nastavili njegovi najbliži: brat, vojvoda Jakov, komandant cele zapadne Srbije, vodeći ustanički starešina posle Vožda i prvi srpski ministar unutrašnjih poslova, sin prota Mateja, vojvoda, diplomata, zakonopisac, prvi predsednik Praviteljstvujušćeg sovjeta srpskog i pisac poznatih *Memoara*, mlađi sin Sima, jedini vojnički obrazovan Karadorđev vojvoda i heroj Drugog srpskog ustanka, kao i njegov brat od strica, Jakovljević sin Jevrem. Pored heroja Prvog i Drugog srpskog ustanka, u nacionalnoj istoriji trajno je ostao zabeležen i sin prote Mateje, slavni putopisac, prosvetitelj i pesnik Čika Ljuba.

Brankovina je poznata i kao "majčevina" srpske i jugoslovenske kraljevske dinastije Karadorđević, budući da je kneginja Persida, majka kralja Petra I Oslobodioca, bila ćerka vojvode Jevrema Nenadovića.

Pored Nenadovića, slavu Brankovine širom sveta pronela je i čuvena poetesa Desanka Maksimović, koja je u ovom selu odrasla, da bi se kasnije u njega često i rado vraćala.

Pored uspomena na velikane koji su od svog naroda nagrađeni najvećim odlikovanjem koje postoji – nezaboravom, posetilac ovog znamenitog mesta na svakom koraku sreće spomenike kulture koji na rečit način ispredaju priče o našoj prošlosti, ali i o primerima negovanja tradicije. U istorijskom spomen-kompleksu centralno mesto pripada crkvi Svetih Arhandela, zadužbini prote Mateje, iz 1830. godine, podignutoj na mestu crkve brvnare, kraj koje je sahranjen Aleksa Nenadović. Kraj njenih zidova nalaze se i drugi grobovi Nenadovića. Tu leže i Jakov, Mateja, Sima, Jevrem, Čika Ljuba..., dok nešto dalje, na uzvišenom platou uz ivicu šume, večno počiva Desanka Maksimović.

Pored hrama i grobova, u crkvenoj porti se nalazi i redak primer narodnog graditeljstva, *sobrašice*, drvene zgradice nemenjene porodičnim okupljanjima parohijana i njihovih gostiju u vreme crkvenih praznika.

Uz samu crkvenu portu, s druge strane potoka premošćenog drvenim mostićem, nalazi se drugi, ništa manje značajan i zanimljiv deo spomen-kompleksa – staro školsko dvorište. U njegovom centru je *Protina škola*, podignuta 30-ih godina 19. veka u kojoj se danas nalazi muzejska postavka posvećena školstvu u 19. veku, s rekonstrukcijom učionice iz starih vremena. Pored nje je i nešto novija školska zgrada, *Desankina škola*, u kojoj je učila, a kao učiteljeva ćerka i stanovala, čuvena poetesa. Prezentirana muzejska postavka na slikovit način budi uspomene na nju.

Uz škole se nalazi i *Stara školska pisarnica* koja je, po narodnoj tradiciji, podignuta na temeljima nekadašnje seoske sudnice, ali i *vajat Nenadovića* u kojem je rođen najmlađi sin prote Mateje, književnik Čika Ljuba.

Svaki element ovog vrednog spomen-kompleksa ima poseban značaj, ali svi zajedno čine retku kulturološku celinu u kojoj se prelamaju i objedinjuju isto-

rijske, etnološke i umetničke vrednosti Brankovine, valjevskog kraja, ali i cele Srbije.

Pored smomenika kulture, muzejskih postavki i prirodne lepote, Brankovina privlači i kulturno-turističkim manifestacijama: Desanki dani (16. maj), Slovenski pesnici Desankini u čast (septembar), ali i značajnom privredno-turističkom manifestacijom Dani malina.

ZNAMENITO MESTO BRANKOVINA zatečeno – urađeno – planirano

Stanje zatečeno početkom 2001. godine

Još od početka dvadesetog veka, Brankovina je predstavljala značajnu turističku destinaciju s kulturno-istorijskim ambijentalnim sadržajem koju su turisti posećivali prevashodno zbog posete grobova Nenadovića. Od 1984. godine, formiranjem muzejskih odeljenja Narodnog muzeja Valjevo, prvo u staroj, *Protnoj školi*, a potom i u "novoj" Desankinoj, Brankovina dobija i dodatni muzeološki aspekt, čime se broj posetilaca višestruko povećao. Zato je 1991. godine doneta odluka o proglašenju *Znamenitog mesta Brankovina za nepokretno kulturno dobro* kojom je pod režim zaštite stavljeno jezgro kulturno-istorijske celine sa zaštitnom zonom od ukupno 82 hektara, 86 ari i 71 metar kvadratni. Međutim, umesto da ta odluka bude inspirator daljem razvoju kulturno-istorijskog kompleksa, ona kao da je označila početak stagnacije i opadanja, sve do proleća 2001. kada je otpočeo proces revitalizacije ovog kulturno-istorijskog bisera Srbije.

S početkom procesa revitalizacije kompleksa Brankovina, zatečeno je sledeće stanje:

- Kompleks je funkcionisao mimo striktnih odredbi Zakona o kulturnim dobrima, Narodni muzej Valjevo nije imao zakonsku kontrolu nad svojim muzejskim odeljenjem i nije postojao nikakav konkretan plan razvoja;
- Kompleks je bio neograđen, s objektima koji su oštećeni i prokišnjavali, zbog čega je postavka u *Protnoj školi* bila van funkcije. Pored toga, okolina kompleksa s prilazom bila je neuređena, a trgovci s robom neprimerenom kulturnom značaju kompleksa, svoje tezge su postavljali unutar porte i dvorišta starih škola, dok istovremeno nije postojao nikakav primeren edukativno-suvenirski materijal;

- Kompleks nije bio snabdeven pijaćom vodom;
- Nije postojao nikakav monitoring posetilaca, a ulaznice u kompleks su naplaćivane samo od šest, sedam hiljada gostiju (što je, po paušalnim ocenama, predstavljalo jednu petinu posetilaca).

Učinjeno tokom 2001. godine

- Narodni muzej Valjevo aktivirao je svoja zakonska prava i dužnosti u muzejskom odeljenju i uz najdirektniju saradnju s Turističkom organizacijom Valjeva organizovao rad muzejske vodičke službe.
- Angažovanjem SO Valjevo, Ministarstva za kulturu i Zavoda za zaštitu spomenika kulture Valjevo, ceo kompleks je očišćen, uređen i ograđen, postavljene su dve manje i jedna velika kapija, poboljšan je dovod vode, u porti je aktivirana crkvena knjižara/suvenirnica i konzervirane sobrašice. Na sobrašicama i zgradama *protine škole* i *Stare pisarnice* izvršeni su opsežni konzervatorski radovi. Muzejske postavke u *Protinjoj* i *Desankinjoj školi* su osvežene i dopunjene, a eksponati preparirani i konzervirani. Kao bitna novost urađena je i muzejska rekonstrukcija enterijera u vajat u Nenadovića, a u objektu *Stare pisarnice* obezbeđen je službeni prostor za rad stručno-vodičke službe, kao i privremeni prostor za distribuciju novopripremljenog edukativno-suvenirskog materijala.
- Zahvaljujući novoj organizaciji, od dana početka vođenja evidencije (1. maj) do kraja 2001, registrovano je više od 30 000 posetilaca kojima je održano preko 400 stručno-popularnih predavanja.

PERSPEKTIVE RAZVOJA

Prva faza

(dalja revitalizacija zatečenog)

U 2002. godini nastavlja se proces revitalizacije postojećeg kulturno-istorijskog jezgra Brankovine i biće okrenut kako pojačavanju kvaliteta muzejskih elemenata kompleksa, tako i stvaranju efikasnije uslužne infrastrukture. Pored toga što će biti izvršena zaštita *Desankine škole* i *vajata Nenadovića*, u školskom dvorištu će biti obnovljen i mobilijar namenjen za prijem većeg broja posetilaca na otvorenom, a pored ulazne kapije biće podignut primeren objekat sa službenom prostorijom, biletarnicom i manjom

galerijom – suvenirnicom. Istovremeno, izvan najužeg jezgra kompleksa, biće rešen i problem parkinga sa stalnim tipskim trgovinsko/ugostiteljskim objektima, neophodnim za prihvatanje velikog broja gostiju.

Paralelno s ovim poslovima, otpočeće i poslovi koji bi stvorili uslove da se pored prolaznog, ekskurzivnog turizma, stvore i uslovi za druge vidove turističkih aktivnosti: stvaranje uslova za razvoj seoskog turizma ali i organizovanje predavanja, seminara, radionica i umetničkih kolonija.

Druga faza (širenje kompleksa)

Posle obogaćivanja postojećih, preći će se na širenje kulturnih sadržaja izvan sadašnjih granica jezgra kulturno-istorijskog kompleksa, s primarnim ciljem da se oko autentičnih, monumentalnijih elemenata seoske arhitekture formira “živi” muzej srpskog sela, “skansena” tipa, kombinovan s tematskim muzejskim postavkama. Jedan od poteza biće učinjen u crkvenoj porti gde će se u postojećem objektu formirati muzejska postavka s prezentacijom blaga iz crkvene riznice. Drugi značajan korak predstavljaće prenošenje i rekonstrukcija kuće Nenadovića na parcelu do starih škola i realizacija postavke koja bi sadržala dva elementa: memorijalno-istorijski (posvećen porodici Nenadović) i etnografski (rekonstrukcija stare seoske kuće). Uz ovaj objekat će se, sukcesivno, locirati i drugi elementi stare okućnice, od magaza i vajata, preko mlekaru i vodenice i drugih pomoćnih prostorija. Na ovaj način, formirala bi se celina koja bi sadržala različite spomenične i muzeografske elemente uklopljene u autentičan prirodni ambijent, sa svojim originalnim životom.

S jedne strane nalazila bi se aktivna, “pojušća” crkva u kojoj bi se svakodnevno obavljale duhovne aktivnosti, uz nju grobovi velikana nacionalne istorije i kulture (Aleksa, prota Mateja, Jakov, Jevrem, Sima, Čika Ljuba Nenadović, Desanka Maksimović) i sobrašice kao značajni spomenici narodnog graditeljstva. Pored bi se nalazila crkvena riznica s izloženim značajnim muzealijama (crkvene knjige i mobilijar, među kojima i dva ukrašena jevanđelja koje je prota Mateja doneo iz Rusije 1805. godine, uz mogućnost proširivanja tematike s ciljem stvaranja centralne riznice Šabačko-valjevske eparhije).

Neposredno uz crkvu je školsko dvorište (s dva školska objekta) u kojem bi se zadržao trenutni sadržaj s klupama raspoređenim tako da, po potrebi, mogu da predstavljaju amfiteatar na otvorenom, i koje bi se dodatno obogatilo novoplaniranim informativnim punktom – suvenirnicom. “Nova – Desankina” škola bi zadržala sadašnju muzejsku memorijalnu funkciju pomena na Desanku Maksimović, kao i elemente aktivne školske biblioteke sa svečanom salom, dok bi u “Staroj – protinjoj” školi bila nadograđena postojeća postavka s tematikom: “Školstvo u Srbiji u 19. veku”. Zadržala bi se (uz izvesne modifikacije), muzejska naracija o razvoju školstva u Srbiji, kao i muzejske rekonstrukcije stare učionice i zbornice, s tim što bi se aktivirala još jedna “stara učionica” koja bi, za razliku od već postojeće, imala stalnu aktivnu edukativnu funkciju: tu bi mogla da se drži nastava i u njoj bi, pored saznanja o Brankovini i njenom istorijskom značaju, učenici dolazili u najdirektnije kontakte s replikama starih učila. Između ostalog, u toj prostoriji bi se obavljali i drugi edukativni sadržaji, shodno tekućim programima (umetničke kolonije, kolonije starih zanata i sl.).

Neposredno uz školsko dvorište, iza manjeg “voćnjaka”, kao svojevrsne tampon-zone nalazila bi se muzeografska rekonstrukcija seoskog domaćinstva s neposrednom okućnicom. Tu bi se, uz kompletno opremljene objekte domaćinstva, posetilac na “oglednim” parcelama mogao da upozna i s osnovama poljoprivrede i stočarstva Srbije u 19. veku, dok bi u kući Nenadovića, uz ambijentalnu rekonstrukciju enterijera, proširio svoja saznanja o njima.

Na ovaj način bi ceo kompleks, uz neizmeran kulturno-istorijski značaj koji već ima, dobio i dodatni kvalitet sa zaokruženom rekonstrukcijom širokoobuhvatnog seoskog ambijenta: od crkve s grobovima, sobrašica, seoskih škola do kompletnog seoskog domaćinstva, koje bi bilo osmišljeno po muzejskim principima *skansena*, živog muzeja sela u kome posetilac ne bi samo razgledao muzealije, već bi na najdirektniji način bio u mogućnosti da se upozna i s njihovim upotrebnim karakteristikama. Istovremeno, postavili bi se i temelji za početak realizacije treće faze razvoja u kojoj bi došlo do proširenja “skansena” tako da bi se od rekonstrukcije jednog domaćinstva prešlo na sukcesivno formiranje “muzeja sela”, u okviru kojeg bi, shodno odredbama regulacionog plana, bili uklopljeni i adekvatni turističko-ugostiteljski elementi.